

UOT 811.11

FİTONİM KOMPONENTLİ FRAZEOLGİZMLƏRİN SEMANTİKASI

Lalə Mətləb qızı Rüstəmov
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Azərbaycan Dillər Universitetinin dissertantı
lala.rustamova@mdu.edu.az

Xülasə: İngilis və Azərbaycan dillərində bitki adlarının hamısı frazeologizm yaradıcılığında eyni dərəcədə məhsuldar deyil. Eyni bir bitkinin adı bir dildə frazeoloji vahidlərin yaranmasında fəal surətdə iştirak etdiyi halda, başqa dildə belə bir imkandan məhrum olur. Müxtəlif sistemli dillərdə tərkibində bitki adı olan idiomlar məxsus olduqları xalqın psixoloji xüsusiyyətləri, düşüncə və davranış tərzini, maddi və mənəvi aləmin spesifik inkişafını əks etdirməklə etnokulturoloji səciyyələri ilə seçilir və onların əmələ gəlməsində ekstralingvistik amillər aparıcı rol oynayır.

Tərkibində bitki adları olan frazeologizmlər insan şüurunun məhsulu olub, dil daşıyıcılarının təbiət haqqında assosiativ və bədii anlayışlarına əsaslanır. İngilis və Azərbaycan dillərində fitofrazeologizmlər arasında müxtəlif oxşar və fərqli məqamlara rast gəlmək olur: bir-birinə tam müvafiq gələn, bir-birinə qismən müvafiq gələn, bir-birinə müvafiq gəlməyənlər. Fitonim tərkibli frazeologizmlər dil daşıyıcılarının bütün sosial qruplarına məxsus olmaqla, bəziləri ümummilli səciyyə daşıdığı halda, bəziləri məhəlli xarakterdə olub məhdud işlənmə dairəsi ilə seçilir.

Açar sözlər: frazeologizm, fitonim, metaforikləşmə, obrazlılıq, mədəniyyət

Giriş

Bitki adları hər bir dildə mürəkkəb sistem təşkil edir. Dil sistemində fitonim tərkibli frazeoloji vahidlərin etimoloji, struktur və leksik-semantik xüsusiyyətlərinin araşdırılması, burada yer alan lingvistik obrazlılığın xarakteri və onların nitqdə işlədilmə yerinin müəyyənəşdirilməsi lingvistik baxımdan xüsusi önəm daşıyır. Hər bir dildə fitonim tərkibli frazeologizmlərin əmələ gəlmə mənbəyi dil daşıyıcısı olan xalqın danışq dili hesab olunur. Belə birləşmələrin əksəriyyəti özündə müxtəlif xalqların məişət həyatını, adət-ənənələrini və məşğuliyyətini əks etdirir. Müxtəlif sistemli dillərdə fitonim tərkibli frazeoloji birləşmələrin yaranma prosesinin tədqiq olunması həmin dillərin daxili qanunauyğunluqlarını müəyyənəşdirməyə imkan verir, bu birləşmələrin tədqiqi dilin və onun leksik sisteminin semantik inkişafı haqqında düzgün təsəvvür yaradır. Dil potensialının lingvokulturoloji mahiyyətini, bədii təfəkkürlə məntiqi düşüncənin yaradıcı əlaqəsini əks etdirən fitofrazeologizmlərin nəzəri-analitik araşdırılması praqmatik-tətbiqi əhəmiyyət kəsb edir.

Fitonim yunan sözü olub, *fiton* - bitki, *onim* - ad deməkdir. Fitonimlər cəmiyyətdə əhatəliliyi, funksional fəallığı, orijinallığı, kəmiyyət və mənə zənginliyi, semantikasının rəngarəngliyi, insanların həyat şəraiti, məişəti, yaşam tərzini, həmçinin coğrafi relyefindən asılı olaraq adlandırılması və müalicəvi əhəmiyyətli olub-olmaması ilə diqqəti cəlb edir [2, s. 8]. Hər bir dilin lüğət tərkibində bitki adları (fitonimlər) frazeoloji birləşmələrin yaranmasında mühüm rol oynayır. Hər hansı bir bitkinin xüsusiyyətlərinin prototip kimi seçilməsi insan təfəkkürünün xüsusiyyətləri ilə yanaşı, mədəni-tarixi amillərlə, ölkənin coğrafi vəziyyəti və onun siyasi quruluşu ilə birbaşa bağlıdır. Dilçilikdə fitonimlərin iştirakı ilə yaranan frazeoloji birləşmələr fitofrazeologizmlər adlanır. Azərbaycan dilçiliyində bitki adları E.Quliyev tərəfindən araşdırılsa da müasir ingilis və Azərbaycan dillərində bitki adlarının struktur-funksional təhlili Z.Qasımovaya məxsusdur [6; 4]. İngilis və Azərbaycan dillərində fərqli struktur və rəngarəng semantik xüsusiyyətlərə malik olan fitonim tərkibli frazeologizmlər çoxluq təşkil edir. Hər iki dildə belə vahidlər fikrin daha yığcam, obrazlı və emosional şəkildə ifadə olunmasında mühüm rol oynayır. Dil sistemində fitofrazeologizmlər istər kommunikativ prosesdə, istərsə də fikrin ifadəsi zamanı aktual funksional xüsusiyyətləri ilə seçilir və fəal dil vahidləri kimi işləkliyi ilə diqqəti cəlb edir. Dildə fitonim

tərkibli frazeoloji vahidlərin işlədilməsini şərtləndirən əsas faktorlardan biri insanın məişəti, həyat tərzilə bağlı gündəlik və daim istifadə etdiyi müxtəlif bitki adlarıdır. Çünki insanın yarandığı gündən daima təbiətlə, bitkilərlə etdiyi təmas dil sisteminə fitofrazeologizmlərin yaranmasına zəmin yaratmışdır. İngilis dilində elə sabit birləşmələr var ki, onlarda bitki anlayışı deyil, əsasən bitkidə təzahür edilən hər hansı bir əlamət əsas götürülür və digər sözlərlə vahid halda birləşərək yeni məna ifadə edir. Məsələn, ingilis dilində *bean* (lobya) sözü ilə yaranmış və fərqli mənalar ifadə edən birləşmələri nəzərdən keçirək: *Blue beans* – güllə; *Every bean has its black* – Hər gözəlin bir eybi var (tikansız gül olmaz). Məxsus olduğu dilin milli-mədəni spesifikasını əks etdirən belə frazeologizmlər nümunələrdən də görüldüyü kimi, başqa dillərə hərfi deyil, ifadə etdiyi ümumi mənaya əsasən tərcümə oluna bilər. Məsələn, ingilis dilində “kiminsə ailə həyatına qarışmaq” mənasını ifadə edən *come between the bark and the tree* frazeologizminin Azərbaycan dilində qarşılığı “ətlə dırnaq arasına girmək” ifadəsinə uyğun gəlir [4]. Bədii əsərlərdə müəllifin məqsədindən asılı olaraq fitofrazeologizmlər müəyyən struktur və semantik dəyişikliyə uğraya bilər. Belə dəyişiklik nümunələrdən də görüldüyü kimi, başqa dilə tərcümə zamanı da müşahidə olunur yəni tərcümə dilinin frazeologizmi ifadə etmək imkanlarından asılı olaraq onların digər dildəki qarşılığı fərqli semantika və quruluşda özünü göstərə bilər. Bütün bu xüsusiyyətlər frazeologizmlərin milli xarakter daşması və digər dillərə tərcümə edilməməsi ilə bağlıdır.

İngilis və Azərbaycan dillərində fitonim tərkibli frazeoloji birləşmələr onları təşkil edən əsas sözün isim və feil olması ilə əlaqədar iki qrupa bölünür. Birləşmə daxilində əsas, aparıcı söz adlardan ibarət olduqda bu birləşmə qeyri-predikativ (nominativ), feillə ifadə olduqda isə predikativ səciyyə daşıyır. Ən çox ismi fitofrazeologizmlərdə onları təşkil edən sözlərin həqiqi mənaları ilə ifadə etdiyi ümumi mənalar bir-birindən fərqlənir. Məsələn: *As like as two peas* – (hərfi tərcümə: *iki noxud kimi eyni, oxşar*) – almanın yarısı kimi; *An apple of discord* – (hərfi tərcümə: *narazılıq, nifaq salmaq*) – ayrılıq alması və s. [9]. Nümunələrdən aydın olduğu kimi bitkilərdəki hər hansı bir əsas əlamət önə çəkilir və frazeologizmin yaranmasında aparıcı rol oynayır.

İngilis fitofrazeologizmlərinin tematik təsnifi

İngilis dilində fitonim komponentli frazeologizmlər mənaya görə qruplara ayrılır:

1. *Zahiri görkəm*. Bu qrupa təsvir olunan əşyalarla zahiri oxşarlıq əsasında yaranmış vahidlər daxildir. Məsələn, *Strawberry mark* – a permanent dark red mark on a person's skin which has existed since birth (anadangəlmə qırmızı xal) idiomu giləmeyvənin oxşar rəng çalarına görə yaranmışdır. Fitonim tərkibli frazeologizmlərin bir qismi *carrot* (kök) sözünün iştirakı ilə yaranmışdır. İngilis dilində kürənsaç insanlar çox vaxt parlaq saç rənginə görə *carrottop* adlandırılırlar. İngilis dilində fərqli mənaya və müxtəlif dil üslubuna aid olan və tərkibində *daisy* (qızçıqəyi) bitkisi olan frazeologizmlər mövcuddur. *Fresh as a daisy* idiomu ingilis dili lüğətində 1. *Someone who is (as) fresh as a daisy is lively and attractive, in a clean and fresh way.* 2. *To be full of energy and enthusiasm* kimi izah olunur. *Fresh as a daisy* (çiçəklənən, sağlam, tərəvətli) frazeologizmi zahiri görkəmin şairənə təsviri zamanı işlədilir. Onu *fresh as a buttercup* (hərfi tərcüməsi: qaymaqçıqəyi kimi tərəvətli; məcazi: cəlbədic) və *fresh as a rose* (qızılgül kimi tərəvətli) ifadələrinə aid etmək olar [7].

2. *Xarakterin əlamətləri*. Bu qrupa bitkilərin öyrənilməsi nəticəsində yaranmış frazeologizmlər daxildir. İngilis dilində *a man of straw* frazeologizmi *straw* (saman) bitkisinin xassələrinin öyrənilməsi nəticəsində yaranmışdır. Azərbaycan dilinə tərcümədə “etibarsızlıq, davamsızlıq” mənasını ifadə edən *straw* ingilis dili lüğətində *the long, dried stems of plants easy to break* kimi izah olunur. Saman adlı bitkinin bu xüsusiyyəti *a man of straw* – *someone who has a weak character* (zəif xarakterli insan) frazeologizminin formalaşmasına imkan vermişdir. Bir çox dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də öz zərifliyi, titrəkliyi və tərəvətliliyi ilə seçilən bənövşə bitkisi saflıq simvoludur. Bu simvolizasiyanın nəticəsində “təvazökar, utancaq, cəsarətsiz” mənalarını ifadə edən *shrinking violet* idiomu yaranmışdır.

3. *Hərəkətlərin ümumiliyi*. Bu qrupa məcazi hərəkətlərin əsasında yaranmış frazeologizmlər daxildir. Məsələn, *to make two bites of a cherry* (çox asan bir işə artıq əmək sərf etmək) idiomun yaranması albalının kiçik ölçülü giləmeyvə kimi təsəvvürü ilə bağlıdır. Bu idiom da “mənasızlıq və

məqsədsizlik” mənalarını ifadə edir. *Nip in the bud* – (məhv etmək, kökünü kəsmək) mənasını bildirən idiomun əmələ gəlməsi *bud* (qönçə, tumurcuq) ləkseminin ifadə etdiyi mənə ilə əlaqəlidir.

Fitofrazeologizmlərin milli-mədəni spesifikasi

Tərkibində fitonimlər olan frazeologizmlər məxsus olduqları dilin, xalqın həyata baxışını, etnopsixologiyasını ifadə edir. R.Ağayeva yazır: “Məzmun və xarakteroloji konnotasiya tipi predmetin söz və ya frazeoloji vahidlə ifadə olunan əl xassəsi ilə əlaqədardır ki, bu xassə qeyd edilir, adlandırılır. Belə konnotasiya predmetə münasibətdəki milli-mədəni spesifikasi ilə bağlıdır” [1, s. 12]. Belə birləşmələrin ingilis və Azərbaycan dillərində işlədilməsi ayrı-ayrı sintaktik konstruksiyalar tərkibində sözlərin yeni mənə qazanması, leksik uyğunluq, ekspressivlik, komponentlərarası sintaktik əlaqə müxtəlifliyi, ifadə etdiyi mənənin genişlənməsi, çoxmənəlilik və məcazilik dil hadisəsini özündə müşahidə olunan hər hansı spesifik əlamət və ya xüsusiyyət həmin bitki adının köməyi ilə yaranan frazeologizmlərdə öz əksini tapır. Məsələn, Azərbaycan dilində çox işlək olan və bütöv bir bitki fəsiləsinin adı olan “ağac” sözünün köməyi ilə yaranmış *çörək ağacı* birləşməsinin məzmununda *hamını öz ətrafında birləşdirən, özək, söykənəcək, hami, nəyinsə əsasında duran* və digər ümumi semantik yükə malik məzmun öz əksini tapır. İngilis dilindəki *bread winner* birləşməsi Azərbaycan dilindəki semantikaya uyğun gəlir. İngilis və Azərbaycan dillərində bu tip birləşmələrin ümumi məzmununda müəyyən oxşarlıq müşahidə olunur və onlarda öz əksini tapan mənənin yaranmasında bitki adı xüsusi mövqeyə malik olur. Məsələn, *As much fruits are on the tree, so lower are its branches* – Ağac bar verəndə başını aşağı əyər; *You can not judge a tree by its bark* – Ağacı meyvəsindən tanıyrlar; *As a tree, so the fruit* – Ot kökü üstə bitər; Ağac nədirsə, meyvəsi də elədir; və s. Hər iki dildə çətinliyə düşənin ən sonuncu xilas olma imkanını ifadə etmək üçün “çöpdən yapışmaq” – *catch at a straw* frazeologizmindən istifadə olunur. Xalq danışq dili, şifahi xalq ədəbiyyatı daha emosional və ifadəli olduğu üçün belə ifadələrlə zəngindir. Belə birləşmələrdə gündəlik həyati müşahidələr və xalq müdrikliyinin ifadəsi öz əksini tapır. İngilis dilində *the hunger hen dreams she is in the barley barn* frazeologizmi, Azərbaycan dilində isə işləkliyi ilə seçilən “ac toyuq yuxusunda darı görər” ifadəsi “nəyisə arzulamaq, əlçatmaz istək sahibi olmaq” mənəsində hər iki dildə işlədilir. Bu birləşmədə bilavasitə *toyuq* və *darı* məfhumuna müraciət edilməsi xalqların etnopsixologiyasına və gündəlik həyat müşahidələrinə əsaslanmışdır [4, s. 17].

İngilis dilində *as like as two peas* və demək olar ki, eyni mənəni bildirən *as like as two pears//as like as two peas in a pod* frazeologizmləri işlədilir. Görünüşcə, xaraktercə oxşar və ya eyni iki əşyanı, şəxsi bildirmək üçün işlədilən bu fitofrazeologizmlər “to be very similar, to think, look, behave exactly the same” (almanın iki yarısı kimi oxşar olmaq) kimi izah olunur. Azərbaycan dilində də zahiri oxşarlığı xarakterizə etmək üçün ingilis dilindəki birləşməyə qarşılıq kimi “alma almaya bənzər” ifadəsi işlədilir. Hər bir dildə xalq müdrikliyinin əsas göstəricisi hesab olunan xeyli sayda frazeologizmlər mövcuddur. İngilis dilində *no rose without a thorn*, yaxud *every bean has its black* frazeologizmləri Azərbaycan dilində işlədilən “gül tikansız olmaz” və ya “hər gözəlin bir eybi var birləşmələri” ilə eyni mənəni ifadə edir.

İngilis frazeologiyasında fitonimlər nüvə söz kimi

Tərkibində fitonimlər olan frazeologizmlər, əsasən, insanların daha çox rast gəldikləri hadisələr, təmasda olduqları bitki və heyvanlara aid xüsusiyyətlərin metaforikləşməsi əsasında yaranaraq, dilin lüğət tərkibinə daxil ola bilmişdir. Müxtəlif sistemli dillərin frazeologiyasında fitonim tərkibli frazeoloji birləşmələr fərqli semantik yükə və rəngarəng struktur xüsusiyyətlərə malik olurlar. Bəzi frazeologizmlərdə fitonimlər əsas mənə yükünü öz üzərinə götürməklə funksional baxımdan daha aparıcı element olsa da, bəzi birləşmələrin yaranmasında bitki adları gizli qalır. Bu xüsusiyyətlərə görə ingilis dilində fitofrazeologizmlər əsas tərkib hissəyə görə bir neçə semantik qruplara bölünür: əsas tərkib hissəsi dənli bitki, tərəvəz adları, ağac adları, ot və gül-çiçək adları və bitkilərin hissələrinin adları ilə ifadə olunan frazeologizmlər və s. İngilisdili lüğət tərkibində əsas elementi dənli bitki adları olan frazeologizmlər çoxluq təşkil etmir. Yabancı bitkilər, tərəvəz və dənli bitkilər, göbələklərin yer aldığı frazeologizmlər bu qrupa daxildir. İngilis dilində *barley* (arpa), *bean* (lobya), *peanut* (araxis), *pea* (noxud) və s. dənli bitki adlarının iştirakı ilə

yanmış bir çox fitofrazeologizmlər vardır. Məsələn, *Barley stick* – arpadan düzəldilmiş nabat; *barley-straw* – cəfəngiyyat; *to cry barley* – aman istəmək; *Like beans* – bütün gücü ilə, var qüvvəsi ilə; *old beans* – köhnə dost; *to givesomebody beans* – kiminsə payını vermək, cəzasını vermək; *not to care a bean for* – nəyəsə qarşı laqeyd olmaq, biganə qalmaq; *not to have a bean* – 1) cibində bir qəpiyi də olmamaq; 2) bir qara qəpiyə də dəyməmək. İngilis dili frazeologiyasında tərəvəz adları ilə yaranan xeyli sayda birləşmələr vardır. Məsələn, *cabbage head* – baş kələm, kütbeyin; *as cool as cucumber* – soyuqqanlı [8].

“Ağac” (tree) fitonimi əksər frazeologizmlərin əmələ gəlməsində daha aktivdir. Dildə çox vaxt ağac və meyvə anlayışları eyni leksemlə ifadə olunur. İngilis dilində *mad as a gum tree*, *to fix the old gum tree*, *to ride up a gum tree*, *to bark up the wrong tree*, *to go up a tree* və s., Azərbaycan dilində isə *qədir ağacı*, *ağacı əlindən düşmək*, *bir ağaca çıxıb iki budaq tərptəmək* və s. frazeologizmləri nümunə göstərmək olar. İngilis dilində meyvə və ağac adı bildirən frazeoloji birləşmələrə aşağıdakıları nümunə göstərmək olar: *Apple* (alma) bir çox frazeologizmlərin əsas nüvə elementi hesab olunur. *Apple of one's eyes* – göz bəbəyi, göz işığı; *Adam's apple* – xirdək; *apple sauce* – riyakarlıq; *the apple of Sodom* – gözəl, ancaq istifadəyə yararsız bir şey (üzü bəzək, içi təzək); *apple of discord* – narazılığa səbəb olan şey.

Fruit sözünün ilkin mənası “məhsul, meyvə” olduğu halda, bir sıra məcazi mənələrdə işlənir. *To bear fruit* - bar vermək; *fruitless* - əhəmiyyətsiz, xeyrsiz; *a fruit story* – gülməli əhvalatlar; *grape* – üzüm; *the grapes of wrath* – hiddət, qəzəb salxımlar; *lemon* – limon; *hand somebody a lemon* – hərfi tərcüməsi: - kiməsə limon vermək; məcazi: kimisə aldatmaq. *Nut* – qoz-fındıq; *be nuts on* – hansısa işin ustası olmaq; *he is nuts on figures* – o, hesablamada mahidir. *Be nuts to somebody* nadir hallarda istifadə edilən frazeoloji birləşmədir. “Kiminsə xoşuna gəlmək, ürəyindən olmaq” mənalarını bildirir. *Drive somebody nuts* – kimisə cin atına mindirmək.

Go nuts – başına hava gəlmək aqlını itirmək; *be off one's nut* – dəli olmaq, aqlını itirmək; *palm* – palma ağacı; *to carry off the palm* – qələbə qazanmaq; *give the palm to somebody* - üstünlüyü kiməsə vermək; *to yield the palm* – üstünlüyü, birinciliyi başqasına vermək; *peach* – şaftalı; *to peach against* – kimənsə çuğulluq etmək; *Grape* – üzüm; *the grapes are sour* – üzüm kaldır; pişiyin ağızı ətə çatmayanda “iylənib” deyər. Əli ətə çatmayan bu gün orucam deyər [3, s. 675]. Müxtəlif ot və çiçək adları ilə düzələn frazeologizmlər mədəniyyətlə sıx bağlı olub dil daşıyıcılarının oxşar ənənələri, inancları, mifologiyası, tarixi və s. kimi milli xüsusiyyətləri arasındakı əlaqəni izləməyə imkan verir.

Fitofrazeologizmlərin mənşəyi

Tərkibində ot və çiçək adları olan fitofrazeologizmlər ümumhindavropa, ümumalman, sırf ingilis və alınma frazeologizmlər olaraq 4 qrupa ayrılır:

Ümumhindavropa birləşmələri antik mədəniyyət və mifologiya ilə bağlı olaraq yaranmışdır. Antik yunan-roma dövrlərində dəfnə çələngi şan-şöhrət, qələbə simvolu hesab edildiyindən bu bitki ilə əlaqədar *to gain (win) laurels*, *reap one's laurels* (dəfnə biçmək, şöhrət qazanmaq) frazeologizmi yaranmışdır. Bu qrupa aid olan ümumalman frazeologizmləri xristian dininin ənənələri ilə əlaqələndirilir. Məsələn, ümumalman ifadəsi olan *a thorn in somebody's flesh (side)* – “gözdə ləkə” ilk dəfə Korinflərə ikinci müraciət zamanı işlədilmişdir. Sırf ingilis frazeologizmləri dil daşıyıcılarının həyat təzi və mədəniyyəti ilə bağlı olan ifadələrdir. Məsələn, *to be (live) in clover*, *to live like a bee in clover* (cah-cələllə, firavan yaşamaq) frazeologizmi çox məşhur “dördyarpaqlı yonca uğur gətirir” inancı ilə bağlı olaraq yaranmışdır.

Qızılgülə bağlı bir sıra ifadələr öz başlanğıcını qədim Romadan götürmüşdür. Qızılgül ciddi əxlaq və ləyaqət, həmçinin də susmaq simvolu hesab edildiyindən çox zaman romalıların evlərində yemək masasının üzərində qızılgül budaqları asılırdı. Bununla əlaqədar ingilis dilində *to be said under the rose* (böyük sirri olmaq) kimi məşhur ifadə yaranmışdır. Qızılgül ingils xalqının tarixində müəyyən hadisələrlə (War of Roses – Qızılgül müharibəsi) bağlı olaraq da işlədilmişdir [8, s. 73]. Gözəllik, cavanlıq təcəssüm etdirən qızılgülə bağlı *have roses in one's cheeks* (yanağı allanmaq), *to come up roses* (nəyinsə uğurlu alınması), *to come up smelling of roses* (çətin situasiyadan uğurlu çıxmaq) frazeologizmləri lüğət tərkibinə daxil olmuşdur.

Ümumalman *a straw shows which way the wind blows* (saman da küləyin hara əsməsindən xəbər verir) ifadəsi ingiliscə *straws in the wind* (işarə, simptom) ifadəsi ilə bağlıdır. Dində və incəsənətdə zanbağın (*lily*) saflıq simvolu olması və Müqəddəs Məryəmlə əlaqələndirilməsi ilə bağlı olaraq, ingilis dilində *to glid the lily, lily of the valley, (as) pure as a lily* frazeologizmləri yaranmışdır. Bundan başqa, *weed* (alaq otu, yabanı buğda) bitki adı ilə *grow like a weed* (alaq otu kimi böyümək/artmaq), *widow's weed* (dul arvadın yas saxlaması); *wild oats* (yulaf, vələmir) bitki adı ilə isə *to sow one's wild oats* (cavanlıq zövqlərinə uymaq, başını qatmaq) frazeologizmləri yaranmışdır. Fitonim tərkibli frazeoloji birləşmələrin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də atalar sözləri, zərb-məsəllər fonunda dili zənginləşdirməkdir [5, s. 241].

Nəticə

Dildə fitonimlərin növ müxtəlifliyi məcazi mənənin ifadə olunmasına geniş imkanlar yaradır. İngilis və Azərbaycan dillərində fitofrazeologizmlərin tərkib hissələri kimi bitkinin müxtəlif hissələrinin adları (yarpaq, meyvə, gövdə, çiçək, toxum, kök, budaq), müxtəlif bitki növlərinin adları (ot, kol, ağac), ayrı-ayrı sort və növlərin adları və s. iştirak edə bilər.

Frazeologizmlərdə komponentlərin həm semantikasını, həm də semantik əlaqələrinin bütövün məzmununu ilə bağlılığını müşahidə etmək mümkündür. Frazeologizmin komponentləri dilxarici hadisə, predmet və s. bildirirsə, onlar daha çox hiss və həyəcanı, fərdin və ya obyektin keyfiyyətlərini ifadə edir. Keyfiyyət, hal və vəziyyəti ifadə edərkən frazeologizmin mənası komponentlərdən birinin keyfiyyəti, halı ilə bağlılığa malik olur. Burada komponentin semantikasını deyil, onun bildirdiyi obyektin funksiyasını, ona xas keyfiyyət bütövə mənə verilməsində yardımçı olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ağayeva R.R. Frazeologizmlərin formalaşmasında ekstralingvistik amillərin rolu: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / - Bakı, 2016. - 24 s.
2. Ağayeva G. Komponentlərində fitonimlər olan frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətləri // - Bakı: Dil və Ədəbiyyat, Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, - 2019. № 2 (110), - s. 8-10.
3. Azərbaycanca-ingiliscə lüğət (redaktor:Oruc Musayev) Exxon Azerbaijan Limited,- Bakı, 1998. - 646 s.
4. Qasımova Z.Y. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində bitki adlarının struktur-funksional təhlili: /filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı / - Bakı, 2011. - 24 s.
5. Şəfiyeva A. Fransız frazeologiyasında fitonimlərin rolu // “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının tezisləri . – Bakı: Mütərcim, - 11-12 may, - 2017, – s. 239-242.
6. Кулиев Э. Фитонимы в Азербайджанском языке. /автореф. дис. ... докт. фил. Наук /- Баку, 1987. -26 с.
7. Петрунина Е.А. Семантика английских фразеологических единиц с компонентом-фитонимом // Вестник Университета Российской Академии Образования. –М., - 2009. № 2, - с. 53-58.
8. J.Seidle., W.Mc.Mordie. English Idioms and How to Use Them., Vyssaya skola, - Moscow, 1983. - 134 p.
9. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. vol.1-2, Oxford University Press, - Oxford, 1984, - 1075 p.

ON THE SEMANTICS OF PLANT-RELATED IDIOMS

L.Rustamova

Mingachevir State University

candidate for PhD degree of Azerbaijan University of Languages

Abstract: *Plant-related idioms are the product of the human mind and are based on the associative and artistic notions of native speakers about nature. The study of the etymological,*

structural and lexical-semantic features of such units, the nature of the linguistic imagery and the place of their use in speech are of linguistic importance. Such idioms enter the vocabulary of the language on the basis of metaphors of the most common events of people, the characteristics of plants and animals in contact with them.

Plant-related idioms have different semantics and colorful structural features. Not all plant names in English and Azerbaijani are equally productive in the idiom formation. While the name of the same plant actively participates in the formation of phraseological units in one language, it is deprived of such an opportunity in another language. In the English and Azerbaijani languages, there are various similarities and differences between phytophraseologisms: completely consistent, partially consistent, inconsistent. Some of these units are national in nature, some are local in nature and have a limited scope of use.

Keywords: *idiom, phytonym, metaphorization, imagery, culture*

СЕМАНТИКА ФИТОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Л.М.Рустамова

Мингячевирский государственный университет
диссертант Азербайджанского университета языков

Резюме: *Фразеологизмы, содержащие названия растений, являются продуктом человеческого разума и основаны на ассоциативно-художественных представлениях носителей языка о природе. Изучение этимологических, структурных и лексико-семантических особенностей таких единиц, характера языковой образности и места их употребления в речи имеет лингвистическое значение. Фразеологические словосочетания смогли войти в лексику языка на основе метафоризации наиболее распространенных событий людей, характеристик растений и животных, соприкасающихся с ними.*

Фразеологические словосочетания с разной фитонутриентностью в разных системных языках имеют разную смысловую нагрузку и красочные структурные особенности. В некоторых фразеологиях фитонимы являются функционально ведущим элементом, принимая на себя основное значение, но при образовании некоторых сложных названий растений остаются скрытыми. Не все названия растений на английском и азербайджанском языках одинаково продуктивны в создании фразеологии. Если в одном языке название одного и того же растения активно участвует в образовании фразеологизмов, то в другом оно лишено такой возможности. В английском и азербайджанском языках между фитофразеологизмами имеются различные сходства и различия: полностью согласующиеся, частично согласующиеся, несогласующиеся. Фразеологические словосочетания появляются в диалектах, принадлежащих всем социальным группам носителей языка. В то время как некоторые из этих единиц носят национальный характер, другие носят локальный характер и имеют ограниченный масштаб развития.

Ключевые слова: *идиома, фитоним, метафоризация, образность, культура*

Elmi redaktor: *fil.f.d., dos. M.İsmayılov*

Çapa təqdim edən redaktor: *tar.f.d., dos. N.Zeynalov*

Daxil olub: *14.02.2023*

Çapa qəbul edilib: *21.02.2023*